

Κουρτίδης Αριζοβάνης
ἐν Μυριάδῳ - 1929.

Τὸ «Θρακικὸν Κέντρον» τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου ἔ. ἔτ. ἐτέλεσεν ἐν τῇ ἀσφυνκτικῶς πλήρει αἰδούσῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας μνημόσυνον φιλολογικὸν τοῦ ἀειμνήστου Ἀριστ. Κουρτίδου, διαπρεποῦς παιδαγωγοῦ καὶ λογοτέχνου Θρακός, μέλους δὲ τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν «Θρακικῶν». Κατὰ τοῦτο εἰσηγούμενου τοῦ κ. Φιλίππου Μανουηλίδου προέδρου τοῦ «Θρακικοῦ Κέντρου», ὁμίλησαν συγκινητικώτατα μετ' αὐτὸν κατὰ σειράν ὁ σεβαστὸς κ. Δ. Γρ. Καμπούρογλος, ἀκαδημαϊκός, ὁ κ. Δ. Λάμπρας Ἐκπαιδ. Σύμβουλος καὶ παιδαγωγὸς καὶ ὁ κ. Γρ. Ξερόπουλος, ὁ ἐπιφανὴς λογογράφος, ἀπήγγειλε δὲ μετὰ πολλῆς χάριτος καὶ τέχνης συγκινητικὰ ὁμιλῶν Λάκης Κουρούκλης τρία τοῦ ποιήματα καὶ ἀνέγνωσεν ἕνα τοῦ διήγημα, ὡς δείγμα τῆς συγγραφικῆς του ἰκανότητος ἡ κ. Φερένταιο. Κατωτέρω δημοσιεύομεν τὰς ὁμιλίας τῶν ἀγορευτῶν, τοὺς ὁποίους τὸ «Θρακικὸν Κέντρον» ἐκχαρίσσει δλοφύχως καὶ ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ
Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,

ΑΘΗΝΩΝ

Δὲν ἐπίστευα, ὅτι ἕνα καθῆκον, ἔσχατον θλιβερόν, θὰ μὲ ὑπερχέωνε ν' ἀπευθύνω ἐπιμνημοσύνης ἐπαίνους εἰς τὸν νεώτερόν μου Κουρτίδην, εἰς τὸν ἄνδρα, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκατάβλητος θέλησις καὶ τὸ ἀκαταπόνητον πνεῦμα, εἶχον πείσει τοὺς πάντας, ὅτι καὶ τὸ σῶμά του, τὸ ὁποῖον εἶχε στομῶσει τὸ καθῆκον, δὲν ἤθελε τόσον ἑξαφνικὰ ὑποκύψει εἰς τὸ μοιραῖον κτύπημα, δὲν ἤθελε τόσον προώρως «γυμνωθῇ τοῦ φυσικοῦ τῆς χετῶνος ἡ ἀκαμψὴς του ψυχῆ».

Δὲν ἐπίστευα, ὅτι ἡ μακρὰ καὶ ἀδιάσπαστος φιλία μας, ἡ ὁποία ἤρχισε τόσον ὁμαλῶς καὶ μὲ τόσην φαιδρότητα, θὰ ἐτεσματίζετο τόσον ἀποτόμως καὶ μὲ τόσην τραγικότητα.

Καὶ παρέμεινεν ἀλησμόνητος ἡ ἡμέρα ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἦλθε τὸ πρῶτον πρὸς ἐμὲ κρατῶν συστατικὴν ἐπιστολὴν Βυζαντινοῦ φίλου μου. Ἦμουν ὁ πρῶτος Ἑλλαδικὸς τὸν ὁποῖον ἐγνώρισε. Διέμενα τότε εἰς ἕνα σπιτάκι τῆς ὁδοῦ Ἀκροπόλεως. Μοῦ εἶπε γρήγορα-γρήγορα τὸ ὄνομά του, τὰς σπουδὰς του, τὰς σκέψεις του, τὰς ἀποφάσεις του, τὰς ἐλπίδας του. Τὸν ἤκουσα, τὸν ἐνεθάρρυνα, νέοι δὲ καὶ φαιδρότατοι καὶ οἱ δύο ἐπροτιμήσαμεν νὰ ἐξέλθωμεν εἰς τὸ ἀνοικτὸν ἔδαφος, διὰ νὰ ἀνταλλάξωμεν περιπατώντας τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα τῆς γνωριμίας μας, ἡ ὁποία καὶ κατέληξεν εἰς φιλίαν.

Διηυθύνθημεν τότε πρὸς τὸν λόφον τοῦ Φιλοπάππου. Ἐκεῖ ᾠηλά, ἐσκέφθη, θὰ εἶναι τὸ κατάλληλον σημεῖον, διὰ τὰ αἰσθανθῇ τὸν πρῶτον γοητευτικὸν συγκλονισμόν, ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ὄραματισμοῦ. Ὅταν ἐφθάσαμεν ὥρμησεν ὁ Κουρτίδης, ἀγκάλιασε τὸ Ἀντιοχικὸν μνημεῖον καὶ ἐφίλησε τὸ μάρμαρόν του. Ἀφοῦ δὲ ἐπεσκόπησεν ἔνθους τὰ πέριξ, ἐστράφη καὶ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἔμεινεν ἀκίνητος. Ἐλαμποκοποῦσαν τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὰ γραφικὰ ἐρειπώματα τοῦ κορυφαίου τῆς Αἰσθητικῆς καὶ τῆς Τέχνης δημιουργήματος.

— «Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, τοῦ εἶπα, ἀγαπητέ μου Κουρτίδη, ὅτι πατοῦμεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῶν Μουσῶν καὶ ὅτι ἐδῶ κάπου θὰ εὐρίσκεται καὶ ὁ θρυλικὸς τάφος τοῦ Μουσαίου».

Ἦρχισαν νὰ παρελαύνουν ἐνώπιόν μας τότε εἰς φανταστικὴν σειράν, ὅλοι αἱ ἀρχέγονοι μύσται τῆς λατρείας τῶν Μουσῶν: ὅλοι οἱ πανάρχαιοι κάτοχοι τοῦ μυστηρίου τοῦ ὅθιμου καὶ τοῦ μέλους· ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα εἶναι σύμβολα τοῦ ἀρμονικοῦ καὶ τοῦ ὥραίου.

Τελευταῖος ὅλων εἰς τὴν σειράν ἦρχετ' ὁ γέρων Θρῦλος.

Δὲν ἐλησμονήσαμεν οὔτε τὸν Λίνον. Πᾶσι τὰ φαντασθῶ τότε, ὅτι θὰ ἔλθῃ ὁ χρόνος: ὅπως οἱ ἀρχαῖοι ἐδῆσαν τὸν Λίνον, διότι ἀπέθανεν, ἐγὼ προσέφερον τοὺς καρπούς του, ὅτι θὰ ἔλθῃ ὁ χρόνος νὰ θογήσω καὶ ἐγὼ τὸν Λίνον τῆς διανοητικῆς παραγωγῆς, τὸν Λίνον τοῦ πνεύματος, τὸ ὅποιον δὲν ἔχει νεότητα, ἀλλ' οὔτε καὶ γῆρας ἔχει.

Τοῦλάχιστον ὁ φίλος μου ἠτύχησε νὰ μὴ δοκιμάσῃ τὰς πικρίας τοῦ παρατεινομένου ἐπιλόγου τῆς ζωῆς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος προπέμπει τὰς ἀναμνήσεις του καὶ ἔπεται αὐτός, μόνος, καὶ νεκροπομπὸς καὶ νεκρός.

Ὁ Κουρτίδης ἐγεννήθη εἰς τὴν χώραν τοῦ μυστηρίου, τοῦ ὥραίου καὶ τῆς ἀγάπης. Εἰς τὴν Θράκην τοῦ Ὀρφέως· εἰς τὴν γῆν ἐκείνην ὅπου τὸ ἄσμα ἔκαμνε τοὺς κορμούς τῶν δένδρων νὰ λησμονοῦν τὴν ἀκινήσιάν των· τοὺς βράχους τῶν βουνῶν νὰ λησμονοῦν τὴν ἀναισθησίαν των καὶ τὰ θηρία νὰ ἐξέρχονται ἀπὸ τοὺς φωλεοὺς των καὶ νὰ πλησιάζουν δειλὰ δειλὰ, διὰ τὰ ἐνωπιισθῶν τοὺς εὐθέους τῆς λύρας παλμούς.

Ὁ Κουρτίδης δὲν ἦτο ναρθηκοφόρος τις ἐκ τῶν πολλῶν. Ἦτο τέλειος μύστης τοῦ ἐπιστητοῦ, τῶν γραμμάτων, καὶ τῆς τέχνης. Μὲ πυρρὸν ἱεροφάντην διέσχισε τὸ ἔρεβος τῆς ἀμαθείας καὶ διωχέτευσεν τὰ διανγῆ τῶν γνώσεών του νάματα ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων στρωμάτων μέχρι τῆς λαϊκῆς καλύβης. Καὶ αὐτοφωτισζόμενος, ἤρευνα τὸν μυστικὸν θαλαμίσκον τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν λαβύρινθον τῆς ψυχῆς τῆς γυναικός. Ἄν δὲ πολλάκις ἐξηλθε νικητὴς τῶν σκέψεων, τοῦτο δὲν ὤφειλεν εἰς τὴν βοήθειαν νήματος, ἀλλ' εἰς τὰ ἐφόδια τῶν γνώσεών του, εἰς τὴν ἰδιοφυΐαν του καὶ εἰς τὴν ἔμφυτον εὐθυκρισίαν του.

Τὸ ἀθόρυβον τοῦ ὕφους καὶ τοῦ ἡθους τοῦ Κουρτίδου, ἡ ἀνεπίδεικτος ἐμφάνισίς του καὶ ἡ μετριοφροσύνη του — δεῖγμα ἀσφαλές τῆς πραγματικῆς ἀξίας — εἶχαν περιορίσει, τὴν πλήρη διάγνωσιν τῆς προσωπικότητός του, εἰς τὸν κύκλον τῶν διανοουμένων καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ μεταλαβόντων φῶς.

Τώρα πλέον ἡ ἐπίγνωσις αὐτῆ θὰ γενικευθῇ, διότι ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου καταφαίνεται, ἀναγνωρίζεται καὶ ὑπολογίζεται ἀκριβῶς, μόνον ἀπὸ τὸ κενὸν ποῦ θὰ μείνῃ μετὰ τὸν θάνατόν του.

Τὸ ἔργον τοῦ Κουρτίδου ὑπῆρξε πολισιχίδες. Ἄλλ' οἱ διακλαδισμοὶ του πάντες ἐκφύονται ἀπὸ ἓνα κεντρικὸν κορμόν, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται : φιλοπατρία καὶ ἀρετή.

Οἱ πνευματικοὶ αὐτοὶ διακλαδισμοὶ δύνανται νὰ διευθετηθῶσιν εἰς δύο συνολικὰ συμπλέγματα : εἰς τὸ παιδαγωγικόν, ψυχολογικὸν καὶ φιλοσοφικὸν καθόλου, καὶ ἐξ ἄλλου εἰς τὸ λογοτεχνικόν, τεχνοκριτικὸν καὶ αἰσθητικὸν καθόλου.

Τὰ δύο αὐτὰ σύνολα θὰ τὰ γνωρίσετε μετ' ὀλίγον ἀπὸ τὰ χεῖλη δύο ἐκ τῶν διαπρεπεστάτων ἐκπροσώπων τῆς Ἑπιστήμης καὶ τῶν Γραμμάτων εἰς τοὺς ὁποίους τώρα ἀνήκει ὁ λόγος.

Δ. Γ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,

ΑΘΗΝΩΝ

Ὅταν οἱ ἀξιότιμοι κύριοι, οἱ διοικούντες τὸ «Θρακικὸν Κέντρον», μοῦ ἔκαμαν τὴν μεγάλην τιμὴν νὰ με καλέσουν, ὥπως μετάσχῃ καὶ ἐγὼ εἰς τὸ σημερινὸν μνημόσυνον, εἶπα εἰς αὐτοὺς : «Κύριοί μου ! Ὅλοι, ὅσοι θὰ παρευρεθῶμεν εἰς τὴν εὐγενῆ αὐτὴν τελετὴν, θὰ σᾶς εἴμεθα περισσότερον παρὰ εὐγνώμονες, διότι μᾶς παρέχετε τὴν ἐπιθυμητὴν εὐκαιρίαν νὰ ζήσωμεν ἔστω καὶ ὀλίγας στιγμὰς τοῦ χρόνου ἀποκλειστικῶς μετὰ τὴν μνήμην ἑνὸς εὐγενοῦς μὲν τέκνου τῆς Θράκης, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ πολυτίμου *ἐθνικοῦ ἀνδρός*, ἃν ὡς ἐθνικοὶ ἄνδρες πρέπει νὰ λογίζωνται κατ' ἐξοχὴν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι συντελοῦν εἰς τὸ νὰ ἀνυψῶνται τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ ἠθικὸν ἐπίπεδον τοῦ ὅλου Ἑθνους. Εἰς τὴν ἀνύψωσιν δὲ αὐτὴν συνετέλεσαν ὅσον ὀλίγοι ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης διὰ πεντηκονταετοῦς πολισιχίδους πνευματικῆς ἐργασίας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχῃ σχεδὸν μορφωμένος Ἕλλην τῶν τελευταίων πεντήκοντα ἐτῶν, ὁ ὁποῖος νὰ μὴν ἔχῃ εἰς τὴν ψυχὴν του κατιτὶ ἀπὸ τὸν Κουρτίδην, κατιτὶ ἀπὸ τὸ πνεῦμά του, τὰς ιδέας του καὶ τὰς γνώσεις του, κατιτὶ ἀπὸ τὰ συναισθήματά του καὶ τὴν καρδίαν του, κατὰ τέλος καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὕψος του ἀκόμη». Αὐτὰ εἶπα εἰς τοὺς κυρίους τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου, εἶμαι δὲ βέβαιος, ὅτι καὶ ὅλοι σας θὰ ἐλέγατε τὰ ἴδια.

Πολισχιδής είναι, καθὼς εἶπα, ἡ πνευματικὴ ἐργασία τοῦ Ἀρ. Κουρτίδου, εἰς ἐμὲ δὲ ἔλαχεν ὁ κληρὸς νὰ εἰκονίσω δι' ὀλίγων ἓνα μέρος τῆς ἐργασίας του αὐτῆς, τὴν παιδαγωγικὴν καὶ φιλοσοφικὴν δρασίον του. Ἀλλὰ καὶ ἡ δρασίς του αὐτὴ εἶναι πάλιν πολυμερής, δι' αὐτὸ δὲ εἶμαι ἡναγκασμένος νὰ ἐξάρω ἐδῶ συντομώτατα τρία μόνον, τὰ μᾶλλον ἐξέχοντα, σημεῖα αὐτῆς, νὰ σᾶς παρουσιάσω δηλαδὴ τὸν Ἀρ. Κουρτίδην α') ὥς ἐπιστήμονα παιδαγωγὸν καὶ φιλόσοφον, β') ὥς μορφωτὴν διδασκάλων καὶ γ') ὥς καλλιεργητὴν τῆς παιδικῆς φιλολογίας, ὥς συγγραφεὰ δηλαδὴ βιβλίων προωρισμένων διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν παιδιῶν.

Ὡς ἐπιστήμων παιδαγωγὸς καὶ φιλόσοφος ὁ Κουρτίδης στρέφει διαρκῶς τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν *ψυχολογίαν τοῦ παιδίου* ἢ ὁποῖα, καθὼς ἡξεύρετε, ἐρευνᾷ τὴν ἐξέλιξιν τῆς παιδικῆς ψυχῆς καὶ ἡ ὁποῖα δι' αὐτὸ εἶναι ἡ κυριωτέρα ἀπὸ τὰς βοηθητικὰς ἐπιστήμας τῆς Παιδαγωγικῆς. Πῶς εἶναι δυνατόν τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἐπιδοῇ ὁ παιδαγωγὸς ἐπὶ τὴν παιδικὴν ψυχὴν, ἂν δὲν γνωρίζῃ τοὺς νόμους καὶ τὰς ὁποῖους ἐξελίσσεται αὕτη; Ἦδη ἡ πρώτη ἐπιστημονικὴ ἐργασία τοῦ Κουρτίδου, ἡ Γερμανιστὶ γραφεῖσα διατριβὴ του «*Gewöhnung und Gewonheit*» (Ἐθισμός καὶ ἔθος, ἄσκησις καὶ συνήθεια) — ἐργασία, τὴν ὁποῖαν χρησιμοποίησαν πολλοὶ ὁμοῦ καὶ σημεῖον αἱ ἐπιστήμαρες αἱ ἐργαζόμεναι ἐπὶ τῷ θεματι αὐτοῦ, — εἶναι προ πάντος ψυχολογικὴ ἐργασία διότι κυρίον θέμα της εἶναι ἡ κατάδειξις τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἐθισμοῦ ὡς παιδαγωγικοῦ καὶ διδακτικοῦ μέσου, ἐν τούτοις τὸ μεγαλύτερον μέρος της διατίθεται εἰς τὴν ὑποτύπωσιν τῶν ψυχοφυσιολογικῶν παραγόντων ἐπὶ τῶν ὁποίων βασίζεται ὁ ἐθισμός. Ἐπακολουθοῦν ἄλλαι ψυχολογικαὶ ἐργασίαι τοῦ Κουρτίδου, ἑλληνικαὶ αὐταί, καθὼς ἡ «*ψυχολογία τοῦ παιδίου*», «*αἱ ψυχόπαθια ἐν τῷ σχολείῳ*», «*αἱ πνευματικαὶ ιδιοφνίαι*», «*ὁ φόβος παρὰ τοῖς παιδίοις*» καὶ ἄλλαι, διὰ τῶν ὁποίων κατορθώνει ὅχι μόνον νὰ καθιστᾷ τὴν ψυχολογίαν τοῦ παιδίου οἰκείαν εἰς ὅλον ἐν εὐρύτερους ἐπιστημονικοὺς καὶ διδασκαλικοὺς κύκλους, ἀλλ' ἅμα καὶ νὰ ἀναπτύσῃ αὐτήν. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν σπουδαιότητα, τὴν ὁποῖαν ἔχουν αἱ ψυχολογικαὶ ἐργασίαι τοῦ Κουρτίδου, πολὺ σπουδαιότεραι εἶναι αἱ καθ'αυτὸ παιδαγωγικαί, ἐξ αὐτῶν δὲ πάλιν ἐκεῖναι, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ νὰ καταδείξῃ, πῶς πρέπει νὰ διδάσκωνται εἰς τὰ σχολεῖα αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι, ἰδίως δὲ ἡ Φυσικὴ Ἱστορία, ἡ Ζωολογία καὶ ἡ Βοτανική. Εἰς τὰ σχετικὰ συγγράμματα τοῦ Κουρτίδου ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ πρώτη ἐξέγερσις τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν διδασκάλων μας πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι ἔως τότε ἔζων μίαν αὐτόχρονην ὑποτυπώδη καὶ μαρασμώδη ζωὴν εἰς τὰ σχολεῖά μας. Θὰ ἀπορρήσετε ἴσως, Κυρία καὶ Κύριοι, πῶς ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης, ὁ ὁποῖος ἔχει τόσον ὥς φιλολογικὴ καὶ λογοτεχνικὴ φυσιογνωμία, εἰργάσθῃ μὲ

τόσον φανατισμὸν διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὰ σχολεῖα. Ἡ ἀπορία σας ὅμως αὐτὴ θὰ μεταβληθῇ εἰς θαυμασμὸν πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν καὶ φιλοσοφικὴν βαθύτητα τοῦ Κουρτίδου, ἂν ἀναλογισθῇτε τὰ δύο κύρια ἐλατήρια, τὰ ὁποῖα τὸν ὥθησαν εἰς τὴν ἀσχολίαν του αὐτὴν. Τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐλατήρια αὐτὰ θὰ τὸ ἀκούσῃτε μὲ τὰς ἰδίας λέξεις τοῦ Κουρτίδου. Ὅταν κάποτε μετὰ τὴν ἐκδοσιν ἐνὸς ἀπὸ τὰ περὶ ὧν πρόκειται συγγράμματά του ἔσπευσα νὰ τὸν συγκαρῶ δι' αὐτό, ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζεν, ὅτι καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι μὲ ὅλας μου τὰς δυνάμεις διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς παρ' ἡμῖν φυσιογνωστικῆς διδασκαλίας, μοῦ ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς : « Ἀγαπητέ μου φίλε ! Δέχομαι τὰ συγχαρητήριά σου μὲ ὅλως ἰδιαιτέραν χαράν, διότι προέρχονται ἀπὸ ἓνα Παιδαγωγικόν, ὁ ὁποῖος συμφωνεῖ μαζί μου εἰς τοῦτο, ὅτι ἐκεῖνοι οἱ λαοὶ θὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὸν οἰκονομικὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, τῶν ὁποίων ὅσον τὸ δυνατόν εὐρύτερα στρώματα κατέχουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρας φυσιογνωστικὰς γνώσεις. . . . » Ἀκούοντες τῶν αὐτῶν λέξιν « ἀγῶν » μὴ νομίσετε, Κυρίαί καὶ Κύριοι, ὅτι ὁ Κουρτίδου θεωρεῖ ὡς προορισμὸν τῶν λαῶν καὶ τῶν ατόμων τὸν ἀγῶνα καὶ τὸν ἀνταγωνισμόν. Ὁ ἄκακος παιδαγωγὸς καὶ φιλόσοφος ἦτο περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον εἰρηνιστὴς καὶ ἐκφώνησεν μὲ τὴν τὴν ἑκείνου ἐκφώνησιν, ὅτι λαοὶ καὶ ἄτομα εἶναι ἀπὸ τὸν προορισμὸν ἔχοντες, ὥπως ἐν ἀνθρώποις καὶ ἀδελφοσύνην ἀποδίδουν τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ. Μελέτησεν ἐν τούτοις μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν βαθύτητα, ὅτι ἡ ἐκπληρωσις τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ ἀποβαίνει καθαρὰ οὐτοπία, ἐφ' ὅσον δὲν ἀφαιρῆται ἀπὸ τὸ μέσον ὁ ἀμείλικτος οἰκονομικὸς ἀνταγωνισμὸς, καὶ ἔβλεπεν ἀκόμη, ὅτι αὐτὸ ἵμπορεῖ νὰ γίνῃ, μόνον ἂν οἱ λαοὶ καὶ τὰ ἄτομα προικισθοῦν μὲ τόσας φυσιογνωστικὰς γνώσεις, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ὑποτάξουν τὴν φύσιν εἰς τοὺς σκοποὺς τῶν καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τοιοῦτοτρόπως τὴν ὕλην τῶν εὐημερίαν, διὰ νὰ ἵμποροῦν κατόπιν νὰ ἐπιδίδωνται ἀπερίσπαστοι εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τῶν εὐγενεστέρων ιδεωδῶν. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἓνα ἐλατήριον τῆς προκειμένης ἀσχολίας τοῦ Κουρτίδου. Ἀκόμη ὅμως βαθύτερον καὶ φιλοσοφικώτερον εἶναι τὸ ἄλλο του ἐλατήριον. Ὁ Κουρτίδης ἔχει τὴν ὀρθοτάτην γνώμην, ὅτι κάθε ἄνθρωπος, πολὺ δὲ περισσότερον φυσικὰ ὁ μορφούμενος διὰ τῆς ἀγωγῆς, ὀφείλει νὰ παραδέχεται καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ κάτι τι ὡς προορισμὸν τοῦ ὅχι εἰς τὰ τυφλά, ἀλλὰ στηρίζων τὸν προορισμὸν τοῦ αὐτὸν ἐπάνω εἰς μίαν ὀρισμένην ἀντίληψιν περὶ τῆς ζωῆς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἵμπορῇ νὰ λέγῃ : « φέρομαι ἔτσι καὶ ἔτσι, διότι αὐτὸ μοῦ ἐπιβάλλει ἡ περὶ τῆς ζωῆς ἀντίληψίς μου ! » Διὰ νὰ σχηματίσωμεν ὅμως μίαν ὀρισμένην ἀντίληψιν περὶ τῆς ζωῆς, πρέπει νὰ ἔχωμεν σχηματίσει μίαν ὀρισμένην ἀντίληψιν περὶ τοῦ ὅλου κόσμου, μέσα εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάρχει καὶ ἡ ζωή.

Ἄλλὰ διὰ τὰ σχηματίζωμεν μίαν ὁρισμένην ἀντίληψιν περὶ τοῦ κόσμου, πρέπει νὰ ἔχωμεν ἐρευνήσει καὶ νὰ ἔχωμεν γνωρίσει τὴν οὐσίαν καὶ τῶν δύο συντελεστῶν τοῦ κόσμου, τοῦ πνεύματος δηλαδὴ καὶ τῆς φύσεως, καθὼς καὶ τὴν σχέσιν, ἣ ὁποία ὑφίσταται μεταξὺ αὐτῶν. Ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς φύσεως καὶ τῆς σχέσεώς της πρὸς τὸ πνεῦμα εἶναι ἀδύνατος ὁ σχηματισμὸς ὁρισμένης ἀντιλήψεως περὶ τοῦ κόσμου καὶ ἄνευ τοῦ σχηματισμοῦ μιᾶς ὁρισμένης ἀντιλήψεως περὶ τοῦ κόσμου εἶναι ἀδύνατος ὁ σχηματισμὸς μιᾶς ὁρισμένης ἀντιλήψεως περὶ τῆς ζωῆς μας καὶ τοῦ προορισμοῦ μας. Ἴδου λοιπόν, διὰ ποῖον ἄλλον λόγον ἀπέδιδεν ὁ Κουρτίδης τόσῃν σημασίαν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φύσεως.

Ἄλλ' ἂν εἶναι τόσον σπουδαία ἡ δρᾶσις τοῦ Κουρτίδου ὥς ἐπιστήμονος παιδαγωγικοῦ καὶ φιλοσόφου, δρᾶσις, διὰ τῆς ὁποίας συνετέλει ἐμμέσως μὲν, οὐχ ἦττον δ' ὅμως σημαντικώτατα καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν διδασκάλων, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον σπουδαία ἢ ἡμεσος ὑπὲρ αὐτῶν ἐργασία του, ἡ δρᾶσις του δηλαδὴ ὡς ~~μαθητοῦ διδασκάλων~~. Ὑπηρετήσας ἐπ' ὀλίγον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ διδασκαλικοῦ σταδίου του ὡς καθηγητῆς τῶν Παιδαγωγικῶν εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Ἀθηνῶν ὑπηρετήσας κατόπιν ἐπὶ μακρὰ ἔτη ὡς καθηγητῆς τοῦ αὐτοῦ μαθήματος εἰς τὸ Διδασκαλεῖον θηλέων Ἀθηνῶν, τὸ συνεκτιθεμένον ὑπὸ τῆς Φιλικοπαιδείας Ἐκταξίως, καὶ εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Νηπιαγωγῶν, τὸ συνεκτιθεμένον ὑπὸ τῆς Ἐνώσεως τῶν Ἑλληνίδων τέλει ἰδίᾳ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ὡς διευθυντῆς τοῦ Διδασκαλείου θηλέων Πειραιῶς. Ἀπὸ τὸν σύντομον αὐτὸν ἀπολογισμὸν τῆς διδασκαλικῆς του δρᾶσεως παρατηρεῖτε, Κυρία καὶ Κύριοι, ὅτι ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ ἀφιέρωσεν ὅλην σχεδὸν τὴν ἐνεργὸν ζωὴν του εἰς τὴν μόρφωσιν διδασκαλισσῶν. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶνε τυχαῖον καὶ συμπτωματικόν, ἀλλὰ ἀπόρροια τῆς ἐσκεμμένης καὶ ἐλευθέρας ἐπιλογῆς του. Ὁ Κουρτίδης ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν του ἅψ' ἐνός, ὅτι ἡ σχολικὴ ἀγωγή δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀποφέρῃ ἀξιόους λόγου καρποὺς χωρὶς τὴν ἀμέριστον συνδρομὴν τῆς οἰκιακῆς, ὅτι δὲ κύριος παροχεὺς τῆς οἰκιακῆς ἀγωγῆς θὰ μὲν πάντοτε ἢ μητέρα, τῆς ὁποίας πάλιν μορφώτρια θὰ εἶναι πάντοτε ἢ διδασκάλισσα. Ἐξ ἄλλου ὁ Κουρτίδης ἤξευρε πολὺ καλά, ὅτι διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν διδασκαλισσῶν ἀπαιτοῦνται ἀπὸ τὸν Παιδαγωγικὸν καὶ ἄλλα χαρίσματα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα χρειάζονται διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν διδασκάλων. Ὁ μορφωτὴς διδασκαλισσῶν πρέπει νὰ εἶναι καὶ πλουσία συναισθηματικῇ φύσει, μὲ τὴν ὁποίαν ἠμπορεῖ νὰ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν γυναικεῖαν ψυχὴν πολὺ εὐκολώτερα καὶ ἀμεσώτερα παρὰ μὲ τὴν ψυχρὰν διάνοιαν. Ἐβλεπε δὲ ὁ Κουρτίδης, ὅτι κατεῖχε τὸ μέσον αὐτὸ τῆς ἐπιδράσεως πλουσιώτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον. Διὰ τοὺς λόγους λοιπὸν αὐτοὺς ἔθεσεν ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ ὡς ἀποκλειστικὸν προορισμὸν τῆς ἀμέσου παιδαγωγικῆς

του δράσεως τὴν μόρφωσιν διδασκαλισσῶν. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιλογῆς του αὐτῆς τὸ ἡξεύρετε ὅλοι. Αἱ περισσότεραι, ἀλλὰ καὶ καλύτεραι διδασκάλισσαι τῶν τελευταίων τεσσαράκοντα ἐτῶν εἶναι μαθήτριά τοῦ Κουρτίδου, ὁ ὁποῖος ἔτσι ἀποβαίνει ἓνας ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους συντελεστὰς τῆς σχετικῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἐπιπέδου τῆς γυναικείας μορφώσεως εἰς τὴν πατρίδα μας.

Ἀσυγκρίτως ὅμως σπουδαιότερα ἀπὸ τὰς μέχρι τοῦδε εἰκονισθείσας εἶναι κατὰ τὴν ταπεινὴν μου ἀντίληψιν, Κυρίαί καὶ Κύριοι, ἡ παιδαγωγικὴ ἐκείνη ἐργασία, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ Κουρτίδης ὡς *καλλιεργητῆς τῆς παιδικῆς φιλολογίας*, ὡς συγγραφεὺς ἔργων προωρισμένων διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν παιδιῶν καὶ τῶν νέων, διὰ τῶν ὁποίων πλέον ὁμιλεῖ ἀμέσως καὶ ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ψυχὴν τῆς νεολαίας. Τὸ ζήτημα, ποῖα ἄλλα βιβλία ἐκτὸς τῶν ὀλίγων καὶ κατ' ἀνάγκην ξηρῶν σχολικῶν πρέπει νὰ δίδονται εἰς τὰ παιδιά, ποῖα ἐξωσχολικὴ πνευματικὴ τροφή, ὡς συμπλήρωσις, ἐπέκτασις καὶ ἐμβάθυνσις τῆς σχολικῆς, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ ὡς ἀνακούφισις ἀπὸ αὐτῆς, πρέπει νὰ παρέχεται εἰς τοὺς νέους, ἀπασχολεῖ τὸν Κουρτίδην εὐθὺς ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῆς παιδαγωγικῆς του δράσεως. Τὸ ζήτημα αὐτὸ —ζήτημα, τοῦ ὁποῖου εἶναι πάντοτε φλέγον εἰς καθὲ μορφωμένην κοινωνίαν, εἰς τὸν ὅποιον καὶ εἰς τὰς μικροτέρας ἐκείνη πόλεις τῆς Ἀσείας νὰ μὴ λείπουν σύλλογοι μεριμνῶντες διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν νέων, σύλλογοι, εἰς τοὺς ὁποίους θεωροῦν ὡς ὑψίστην τῶν τιμῶν, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ ὡς ὑψίστην τῶν ὑποχρέωσιν νὰ μετέχουν ἔξοχοι ἄνδρες καὶ ἐπιφανεῖς γυναῖκες, —τὸ ζήτημα αὐτὸ μόλις ἤρχισε νὰ ἀνακινήται παρ' ἡμῖν, ὅταν ἤρχισεν τὴν σταδιοδρομίαν του ὁ Κουρτίδης. Τὸ εἶχεν ἀνακινήσει πρῶτος ὁ λαμπρὸς σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὁ ὁποῖος καὶ ἐξέδωκεν ὀλίγα βιβλία διὰ τὴν ἐξωσχολικὴν ἀνάγνωσιν τῶν παιδιῶν, τὰ περισσότερα μεταφράσεις τοῦ ἀειμνήστου Α. Βαμπᾶ, διὰ νὰ τὸ ἐγκαταλίπη ὅμως μετ' ὀλίγον, διότι εἶχε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ πολλὰ ἄλλα, ἐπίσης κεφαλαιώδη, ζητήματα. Ὅ,τι δὲν ἠμπόρεσε νὰ συνεχίσῃ ἓνας ἰσχυρὸς Σύλλογος, ἀνέλαβε νὰ τὸ κάμῃ ἓνας ἀδύνατος ἰδιώτης, ὁ πολύτιμος Ἕλλην καὶ ἐδῶ παρὼν Νικόλαος Παπαδόπουλος ὁ Ὑδραῖος, ὁ δημιουργὸς τοῦ περιφήμου παιδικοῦ περιοδικοῦ «τῆς Διαπλάσεως τῶν παιδων». Μὲ τὸν Παπαδόπουλον ἐσυγγένευσε καὶ συνεργάτης του εἰς τὴν Διάπλασιν ἔγινεν ὁ ἀειμνήστος Κουρτίδης, διατελέσας ἀρχισυντάκτης τῆς ἐπὶ μακρὰ ἔτη. Εὐρίσκομαι ἤδη, Κυρίαί καὶ Κύριοι, εἰς τὴν μέσσην ἡλικίαν καὶ ἀναπολῶ, μὲ ποίαν λαχτάραν ὡς μικρὸ παιδί ἐπερίμενα τὸ νέον φύλλον τῆς Διαπλάσεως, διὰ νὰ διαβάσω τὸ νέον διήγημα, τὸ νέον δραματάκι ἢ τὴν κωμωδιοῦλα, τὸ νέον ποίημα ἢ τὸν νέον διάλογον, τὸν ὁποῖον θὰ εἶχε γράψῃ εἰς αὐτὸ ὁ Αἰμίλιος Εἰσαρκένος,

—εἶναι τὸ ψευδώνυμον, μὲ τὸ ὁποῖον ἔγραφε συνήθως εἰς τὴν Διάπλαιν ὁ ἀοίδημος Κουρτίδης. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ πρωτότυπα αὐτὰ ἔργα του ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς ἰδιαίτερα βιβλία, διὰ νὰ γίνουν προσιτὰ εἰς εὐρύτατον κύκλον μικρῶν ἀναγνωστῶν, τέτοια δὲ εἶναι αἱ Παιδικαὶ Σελίδες, τὰ Παιδικὰ Διηγήματα, οἱ Παιδικοὶ Διάλογοι, ἡ Παιδικὴ Ἀνθολογία, τὸ Θέατρον Οἰκογενείας καὶ Σχολεῖον καὶ ἄλλα. Δὲν εἶναι ἔξ ἄλλου ὀλίγα καὶ τὰ ἀριστουργήματα τῆς ξένης παιδικῆς φιλολογίας, τὰ ὁποῖα μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὁ Κουρτίδης καὶ ἐκ τῶν ὁποίων Σᾶς ἀναφέρω προχείρως τὴν Ἀνθούλαν, τὸν Γῦρον τῆς Οἰκίας, τὸν Ἀγροτικὸν οἰκίσκον, τοὺς μαθητὰς τοῦ Εὐσεβίου, τὴν Μουφλοῦ, τὸ εἰς τὴν Θάλασσαν, τὸν Ναυαγὸν τῆς Κυνθίας κ.τ.λ. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ πρωτότυπα αὐτὰ ἔργα του τῆς παιδικῆς φιλολογίας, ἰδίως δὲ τὰ περισσότερα παιδικὰ διηγήματά του, εἶναι αὐτόχρημα λογοτεχνικὰ ἀριστουργήματα, εἶναι ἔργα κλασικά, δυνάμενα νὰ ἀναγνωσθοῦν ἀπὸ ἀνθρώπους κάθε ἡλικίας. Διότι εἰς αὐτὰ ὁ Κουρτίδης μᾶς παρουσιάζει ιδέας καὶ συναισθήματα θεμελιώδη, ιδέας καὶ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα ἔχει καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρεται κάθε ἄνθρωπος ὁποιασδήποτε ἡλικίας. καὶ παρουσιάζει δὲ μὲ λογοτεχνικὴν μορφὴν ἀπλὴν καὶ ἀπείριτον, δι' αὐτὰ δὲ προσίτην εἰς ὅλους. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ὁ Κουρτίδης μὲ ὅλα τὰ ἔργα τῆς παιδικῆς φιλολογίας ὁμιλεῖ ἀπ' ἐπιθυμίας εἰς τὴν παιδικὴν ψυχὴν, τὴν τρέφει καὶ τὴν διδάσκει, τὴν ἀνατρέπει καὶ τὴν μορφώνει, τὴν ἐξυπνώνει συντόμως εἰς ἀνώτερον πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν ἐπίπεδον. Καὶ ἂν δὲν εἶχε καμὲ τίποτε ἄλλο ὁ Κουρτίδης, θὰ ἔφθανε μόνῃ ἡ ἐργασία του αὐτῇ, διὰ νὰ εἶναι ἄξιος τῆς Ἑθνικῆς εὐγνωμοσύνης. Δι' αὐτὸ θὰ Σᾶς παρακαλέσω. Κυρίαί καὶ Κύριοι, ὅπως ἀποβλέποντες ἰδίως εἰς τὴν ἐργασίαν του αὐτῇ, ἀποβλέποντες εἰς τὴν εὐγενῇ πνευματικὴν τροφὴν, τὴν ὁποίαν ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ ἔδωκε, δίδει καὶ θὰ δίδῃ ἐπὶ μακροὺς χρόνους εἰς τὰ παιδιά μας, θελήσατε νὰ τὸν εὐχαριστήσετε ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς Σας, ἐγχειρόμενοι καὶ μένοντες ὄρθιοι ἐπὶ ὀλίγα δευτερόλεπτα. (Γίνεται),

Αὕτῃ εἶναι, Κυρίαί καὶ Κύριοι, μὲ ὀλίγας καὶ ὠχρὰς λέξεις ἡ παιδαγωγικὴ καὶ φιλοσοφικὴ δρασίς τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου. Τὸ τελευταῖον σημεῖόν της μᾶς φέρει πλέον εἰς τὴν ἐν γένει λογοτεχνικὴν ἐργασίαν τοῦ Κουρτίδου, ὁ ὁποῖος ἔγραψε λογοτεχνήματα ὅχι μόνον διὰ τὰ παιδιά, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς μεγάλους, ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν θὰ σᾶς παρουσιάσῃ ὁ ἰσάξιός συνεργάτης του καὶ ἐπιφανὴς Ἕλλην λογοτέχνης κ. Γε. Ξενόπουλος. Πρὶν παραδώσω τὸν λόγον εἰς αὐτόν, θὰ Σᾶς παρακαλέσω νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἐπιτάξω εἰς ὅσα εἶπα δύο μόνον λέξεις: Ἡ ὅλη πνευματικὴ ἐργασία τοῦ Ἀρ. Κουρτίδου, ἰδίως ὅμως ἡ παιδαγωγικὴ καὶ ἡ φιλοσοφικὴ εἶναι τοσαύτη καὶ τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην ἐσκεμ-

μένων καὶ ὀργανωμένων μνημοσύνων, ὅπως τὸ ἀποψινόν, διὰ τὰ ἀνακαλεῖται εἰς τὴν μνήμην μας· εἶναι τοσαύτη καὶ τοιαύτη, ὥστε νὰ δίδῃ εἰς κάθε μορφωμένον καὶ εὐγενῆ ἄνθρωπον ἀδιακόπως ἀφορμὰς νὰ κάμνῃ εἰς τὰ ἄδύτα τῆς ψυχῆς του ἀνεπίσημα μὲν, ἀλλὰ δι' αὐτὸ ὅχι ὀλιγότερον ἱερὰ μνημόσυνα τοῦ Κουρτίδου. Καὶ τὰ μνημόσυνα αὐτὰ θὰ εἶναι ἡ καλύτερα ἀμοιβή, δι' ὅσα εἰργάσθη ὑπὲρ τοῦ Ἑθνους ὁ ἀείμνηστος Ἀριστοτέλης Κουρτίδης.

ΔΗΜ. Ι ΛΑΜΨΑΣ

* *

Κυρίαί καὶ Κύριοι,

Μοῦ ἀνετέθη νὰ ὁμιλήσω περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου μόνον ὥς αἰσθητικοῦ καὶ λογοτέχνου. Ἀλλ' ἡ ἀπομόνωσις καὶ ἡ χωριστὴ ἐξέτασις τῶν ιδιοτήτων δὲν εἶναι τόσον εὐχερής. Ὁ ἄνθρωπος δὲν χωρίζεται. Καὶ πρὸ πάντων διὰ τὰ κριθῆ κανεῖς ὡς λογοτέχνης, πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν καὶ ὅλαι του αἱ ἄλλαι ιδιότητες. Ὅταν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου, ἔγραψα ἓνα σύντομον χαρακτηρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου τὸν ὠνόμασα «ὁ λογοτέχνης παιδαγωγός». Ἐὰν ἄλλος θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸν ὀνομάσῃ «ὁ παιδαγωγὸς λογοτέχνης». Ἀλλὰ παρεμύθευον περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου, δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸν ὠνόμαζεν «ὁ παιδαγωγός», ἢ «ὁ λογοτέχνης». Ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης ἦτο «ὁ λογοτέχνης παιδαγωγός». Αὐτὸς εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς του. Καὶ ὑπ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἄποψιν ἦτο τόσον ἰδιότυπος καὶ μοναδικός εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι δὲν ὑπῆρξεν ἴσως ἄλλος Ἑλλήν παιδαγωγὸς μὲ τὸ λογοτεχνικὸν χάρισμα τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου.

Μετὰ τὴν ἐξήγησιν αὐτὴν, ἠμποροῦμε τώρα νὰ ἐξετάσωμε χωριστὰ τὸ λογοτεχνικὸν χάρισμα τοῦ παιδαγωγοῦ μας. Ἐν ἀπὸ τὰ κυριώτερά του στοιχεῖα ἦτον ὁ ἐνθουσιασμός. Τὸ περιστατικὸν τῆς πρώτης ἀθηναϊκῆς ἡμέρας τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου, τὸ ὁποῖον διηγῆθη ὁ κ. Καμπούρογλος—ὅταν ὁ νέος Θορᾶς ἐνηγαλίσθη καὶ κατεφίλησε δακρύων τὰρχαῖα μάρμαρα—μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε ἐγκατέλειπε τὸν λογοτέχνην παιδαγωγόν. Ἦτο ἐνθουσιώδης καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς διδίσκαλος καὶ ὡς συγγραφεύς. Τὸ ὥραϊον, τὸ ὑψηλόν, τὸ εὐγενικόν, ὅπου τὸ εὗρισκεν, ὅπου τὸ ἔβλεπεν,—ὅπου τὸ ἐφαντάζετο ἴσως ἀκόμη—τοῦ ἀνέβαζε δάκρυα στὰ μάτια καὶ τοῦ ἔκαμνε τὴν φωνὴν παλμώδη. Ὡμιλοῦσε μ' ἐνθουσιασμόν, ἐδίδασκε μ' ἐνθουσιασμόν, ἔγραφε μ' ἐνθουσιασμόν καὶ ἐνηγαλίζετο μ' ἐνθουσιασμόν, ὅπως τὰρχαῖα μάρμαρα, ὅλα τὰ ἰδεώδη. Ἀπὸ τότε ποὺ ἦτο νέος, ἕως τὰ ἐβδομηῆντα του χρόνια. Διαβίστε τὸ τελευταῖον του ἄρθρον, περὶ τῆς γυναικειᾶς ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδεύσεως, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Νέαν Ἑστίαν» ὀλίγον πρὸ

τοῦ θανάτου του : Πάλλεται ἀπὸ ἐνθουσιασμόν,—τὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου, τὸν κανονικόν τὸν παντοτεινόν, τὸν ἀκούραστον, τὸν ἀδιάπτωτον !

Πῶς κατῴρθανε νὰ τὸν διατηρῇ εἰς τὴν ψυχὴν του, ἀκόμη καὶ εἰς καιροὺς ποὺ δὲν ἔβλεπε γύρω του, παρ' ἀνθρώπους ψυχροὺς, σκεπτικούς, ἀπογοητευμένους, κουρασμένους, νεκρούς ; Μυστήριον, ἀλλὰ τὸν διατηροῦσε· θαῦμα, ἀλλὰ δὲν τὸ ἄφινε ποτέ. Καὶ ὅμως ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης δὲν ἔξοῦσεν, ὅπως θὰ ἔλεγε τώρα κανεὶς, εἰς ἄλλον κόσμον ποὺ τὸν ἔπλασε μὲ τὴν φαντασίαν του, ὅπως συνήθως οἱ ποιηταί. Ὁχι. Ἐξοῦσεν εἰς αὐτὸν τὸν πραγματικόν καὶ τὸν κακορίζικον. Ἀλλὰ θὰ ἤξευρε, φαίνεται, νὰ βλέπῃ μόνον τὰ καλὰ του, αὐτὰ νὰ λογαριάζῃ, εἰς αὐτὰ νὰ πιστεύῃ μὲ αὐτὰ νὰ ἐνθουσιάζεται καὶ—τὸ κυριώτερον—νὰ μεταδίδῃ τὸν ἐνθουσιασμόν του εἰς τοὺς γύρω του. Καὶ οἱ γύρω του ἦσαν πρὸ πάντων γυναῖκες,—διδασκάλισσαι, μαθήτριά. Τὰς γυναικεῖας αὐτὰς ψυχάς, μὲ τὴν διδασκαλίαν του, μὲ τὴν ὁμιλίαν του, μὲ τὰ βιβλία του, μὲ τὴν δρᾶσιν του, μὲ τὸ παράδειγμα του, ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης τὰς ἐκρατοῦσεν ὑπὸ διαρκῆ ἐνθουσιασμόν. Ἦσαν, ἂν θέλετε, ὁ κόσμος του. Καὶ ἂν ἦτο ἐν μέρει δημιουργημὰ του, ὁ κόσμος αὐτὸς ἦτον ὅμως πραγματικός, καὶ πραγματικὴν εἶχεν ἐπιδράσιν καὶ τοῦ δημιουργοῦ καὶ ἐμπνευστοῦ του. Διὰ ταῦτο, ὁ ἔξετάζων τὰ λογοτεχνήματα τοῦ παιδαγωγοῦ, διακρίνει καὶ εἰς ἐκεῖνα ἀκόμη ποὺ δὲν εἶναι γραμμένα γιὰ παιδιά, ὅτι ὁ γράφων ἀπευθύνεται πρὸς ἀναγνώστης μὲ τρυφεράν καὶ εὐαίσθητον ψυχὴν, χρησιμοποιῶν ὅλην τὴν τρυφερότητα καὶ τὴν εὐαίσθησίαν τῆς ἰδικῆς του.

Καὶ ἰδοὺ, μετὰ τὸν ἐνθουσιασμόν, τὸ δεύτερον γνώρισμα τοῦ λογοτέχνου παιδαγωγοῦ : ἡ τρυφερότης, ἡ καρδιά. Τὰ διηγήματά του,—καὶ τὰ παιδικὰ καὶ τὰ ἄλλα,—δὲν εἶναι τὰ ἐγκεφαλικά, τὰ λογικὰ καὶ ψυχρὰ κατασκευάσματα τῶν ἄλλων παιδαγωγῶν συγγραφέων. Προέρχονται ἀπὸ τὸ αἶσθημα, ἀπευθύνονται εἰς τὸ αἶσθημα, γεννοῦν τὴν συγκίνησιν, φέρουν τὰ δάκρυα. Ὅταν εἰς τὸ τέλος ἐνὸς διηγήματος δακρύσῃ ὁ ἀναγνώστης, τοῦτο προέρχεται ἀπὸ δύο αἷτια χωριστά, καὶ σπανίως ἡνωμένα : ἢ ἀπὸ τὴν μεγάλην τέχνην, ἢ ἀπὸ τὴν ἀληθινὴν τρυφερότητα. Ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης εἶχε τὸ δεύτερον. Εἶναι ἀδύνατον νὰ διαβάσῃ κανεὶς ἓνα διήγημά του,—«τὰ Τρία Τριαντάφυλλα», «τὸ Ποτήρι μὲ τὰ δάκρυα»—κάποτε καὶ μιᾶν ἀπλῶς του βιοβραφίαν—τοῦ Ζάππα, τοῦ Καπλάνη, τοῦ Βαρβάκη—χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ τὰ μάτια του ὑγρά. . . .

Ἀλλὰ εὐαίσθησι καὶ καλαισθησί πηγαίνουν τόσο συχνὰ μαζί ! Ἴσως θὰ εὑρίσκε κανεὶς, ὅτι γενικῶς ὅλοι οἱ εὐαίσθητοι ἄνθρωποι εἶναι καὶ καλαίσθητοι. Ὅπωςδὴποτε ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης ἦταν. Κι' ἡ μεγάλη του καλαισθησία διαλάμπει πρὸ πάντων εἰς τὸ λογοτεχνικόν του

ὕψος. Ἦτον ἓνας ἔξοχος στυλίστας. Ἄν θέλετε μάλιστα, εἰς τὸ ὕψος αὐτό, ποὺ τὰ περιλαμβάνει ὅλα—ἐνθουσιασμόν, εὐαισθησίαν, καλαισθησίαν—ἐγκτεται τὸ λογοτεχνικὸν ἄλαντόν του. Διότι μεγάλος δημιουργὸς δὲν ἦτο βέβαια ὁ Κουρτίδης. Εἶχεν ὅμως ἓνα προσωπικὸν ὕψος γεμάτο χάριν, δροσίαν, πνεῦμα καὶ ποιητικὰς εἰκόνας ἢ μεταφορὰς θαυμασίας. Ἀδύνατον νὰ διαβάσῃ κανεὶς πέντε γραμμὰς του χωρὶς νὰ συναντήσῃ ἓνα ὅπως, ἓνα ὥσάν. Ἡ εἰκὼν, ἡ παρομοίωσις, ἡ μεταφορά,—τὸ κυριώτερον γνώρισμα τοῦ ὕψους του. Μετεχειρίζετο τὴν γλῶσσαν—καὶ πρὸ πάντων τὴν μικτὴν καθαρεύουσαν, αὐτὴ ἦτο ἡ γλῶσσα του : Τὴν ἀμιγῆ δημοτικὴν τὴν ἔγραφε κατ' ἀνάγκην,—μὲ ἀπαράμυλλον ἀκριβολογίαν· αἱ δὲ παντοῖαι του γνώσεις, ἡ ψυχολογικὴ καὶ ἡ ἄλλη του σοφία, καθίστων καὶ οὐσιῶδες πᾶν ὅ,τι ἤξευρε νὰ γράφῃ τόσον ὥραϊα. Ἐξ ἄλλου, ἡ τελεία γνώσις τῆς παιδικῆς ψυχῆς καὶ ἡ φυσικὴ του, ὡς εἵπομεν, τρυφερότης, τὸν ἔκαμναν εἰδικὸν συγγραφέα τῆς νεότητος. Ὅ,τι ἔχει δημοσιεύσει εἰς τὴν «Διὰ πλάσι» καὶ τὰ σχολικά του ἀναγνωστικά, ἀποτελοῦν ἴσως τὸ δημιουργικώτερον μέρος τῆς λογοτεχνικῆς του παραγωγῆς.

Λέγω ἴσως, διότι δὲν ριψοκινδυνεύω καίτοι, ἔφ' ὅσον τὸ ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου μένει σκορπισμένον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Διότι δὲν εἶναι μόνον ἡ «Διὰ πλάσι» τὴν ὁποίαν, κατὰ δεκάπεντε ἔτη, ἐπισκοποῦσε μετὰ τὰ ἔξοχα παιδικὰ διηγήματα καὶ τὰ παντοῖα ἀναγνώσματα τοῦ Ἀθηναίου Εἰσαρμένου. Ὅταν ἐπανῆλθεν ἀπὸ τῆς Γενῆς, μετὰ τὸ δίπλωμά του, διωρίσθη μὲν καθηγητὴς, ἐξηκολοῦνθ' ὅμως ἐντονὸν τὴν λογοτεχνικὴν του δρασίμ, γράφων εἰς ἑφημερίδας, περιοδικὰ καὶ ἡμερολόγια. Ὁ φιλομετρῶν παλαιὸς τόμος τῆς «Ἑστίας»,—καὶ τοῦ περιοδικοῦ καὶ τῆς ἑφημερίδος,—τῆς «Ἑβδομάδος», τῆς «Ἑφημερίδος» τοῦ Κορομηλά, τοῦ «Ἀστεος», τοῦ «Νέου Ἀστεος» καὶ τοῦ Ἡμερολογίου Σκόκου, συναντᾷ συχνότατα τὴν ὑπογραφὴν Ἀριστοτέλης Π. Κουρτίδης κατὰ τὴν διηγηγημάτων, χρονογραφημάτων, ψυχολογικῶν, αἰσθητικῶν καὶ παιδαγωγικῶν μελετῶν, ἢ λογοτεχνικῶν καὶ θεατρικῶν κριτικῶν. Κατόπιν εἰργάσθη, ἀποκλειστικῶς σχεδόν, εἰς τὰ «Παναθήναια» τοῦ Μιχαηλίδου. Βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ὁ παιδαγωγὸς ἀπερρόφα τὸν λογοτέχνην, ὁ καθηγητὴς ἐκυρίευσεν τὸν συντάκτην. Ἡ λογοτεχνικὴ δρασίς τοῦ Κουρτίδου εἶναι κυρίως ἀπὸ τὰ 1890 ἕως τὰ 1905. Ἐκτοτε ἐμφανίζεται εἰς τὸν λογοτεχνικὸν τύπον ὁλονὲν ἀραιότερα. Δὲν γράφει σχεδὸν παρὰ βιβλία σχολικά. Κάπου—κάπου κάμνει καμμίαν δημοσίαν διάλεξιν. Ὡστόσο ἡ ἔκδοσις τῆς «Ἑστίας»,—τοῦ περιοδικοῦ τὸ ὅποιον ἔχω τὴν τιμὴν νὰ διευθύνω,—ἀναξωπυρῶναι τὸν παλαιὸν του ἔρωτα, καὶ ἰδοὺ πάλιν ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης λογοτέχνης. Ἡ μετάφρασις τοῦ «Γυιοῦ» τοῦ Γκούναρσων μετὰ τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ τοῦ νέου συγγραφέως,—τὸ «Χέρι», μία αἰσθητικὴ

καὶ ψυχολογικὴ ἐξήγησις τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου τοῦ Λαβίντσι,—οἱ «Μαρμαρυγές» συλλογὴ πρωτοτύπων γνωμικῶν,—κι' ἡ μελέτη περὶ τοῦ φιλέλληνης Γερμανοῦ ποιητοῦ Γουλιέλμου Μύλλερ, εἶναι ἀναντιρρήτως ἀπὸ τὰ ωραιότερα κομμάτια ποῦ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ περιοδικόν μου. Καὶ γνωρίζων μὲ ποίαν ἀγάπην τὸν ἐδιάβαζαν παλαιοὶ καὶ νέοι θαυμασταὶ του, ὁ Κουρτίδης ἐσκόπει, ἀποχωρῶν ἀπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Διδασκαλείου, νάφοσιωθῇ πλεόν εἰς τὴν «Νέαν Ἑστίαν» καὶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν. Ὁ θάνατος,—πρόωρος θάνατος δι' ἓνα τὸσον ἀκμαῖον καὶ σφριγηλὸν ἐβδομηκοντούτη,—δὲν τῷ ἐπέτρεψε τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ ωραίου τούτου σχεδίου.

Δύο λέξεις ἀκόμη περὶ τοῦ Κουρτίδου ὡς αἰσθητικοῦ καὶ κριτικοῦ. Ἡ αἰσθητικὴ ἦτο τὸ μεγαλύτερον ἴσως μέρος τοῦ φιλοσοφικοῦ του καταρτισμοῦ, τὸν ὁποῖον δὲν εἶμαι διόλου ἀρμόδιος νὰ κρίνω. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν μ' ἐμποδίζει νὰ θαυμάζω τὴν γνῶσιν, τὴν εἰλικρίνειαν, τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὸ πάντοτε αὐστηρὸν ὕψος τῶν κριτικῶν του περὶ λογοτεχνικῶν ἢ θεατρικῶν ἔργων. Ἐνα καιρὸν μάλιστα, δικαίως ὁ Κουρτίδης ἐθεωρεῖτο ὁ κατ' ἐξοχὴν θεατρικὸς κριτικὸς—ὅπως π. χ. σήμερον ὁ Ἀλκὴς Θρύλος, ὁ ὁποῖος, κατὰ σύμπτωσιν, ἐπὶ ἔργῳ μαθητῆς του.

Καὶ θὰ τελειώσω μὲ τὴν ἐνῆλκον ὅτις τὸ «Θρακικὸν Κέντρον» τὸ πατριωτικώτατον, ἀναλάβῃ τὴν ἀνέκδοτον καὶ τὴν ἐκδοτὴν τοῦ διεσκορπισμένου αὐτοῦ Ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου, τοῦ μεγάλου Θρακός. Τοῦτο θὰ ἦτο τὸ φαιότερον μνημόσυνον καὶ τὸ προσήκον μνημεῖον.

Γ.Ρ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΑΡΙΣΤ. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ

- 1 Παιδαγωγικὸν Φροντιστήριον τοῦ ἐν Ἰένῃ Πανεπιστημίου, 1891.
Κλειὸ Λειψίας.
- 2 Φοιτῆται ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους (ἱστορ. παιδ.)
περιοδ. «Ἑστία» 1892.
- 3 Ὁ Τολστόη ὡς παιδαγωγός (ἱστορ. παιδ.) Παρνασσός 1892.
- 4 Gewöhnung und Gewonheit eine psychologisch pädagogische Monographie 1894.
- 5 Ψυχολογία τοῦ παιδίου. Ἑπετηρίς Δημοτ. ἐκπαιδεύσεως Μπου-
κουβάλα 1902.
- 6 Ἀγωγή τῆς γυναικός. Πρακτικὰ τοῦ Ἀττικῆν. ἐκπαιδ. συνεδρ. 1904.
- 7 Ψυχοπάθειαι ἐν τῷ Σχολείῳ. Ψυχολογικὴ καὶ νευρολογικὴ ἐπι-
θεώρησις 1906.
- 8 Πνευματικαὶ ιδιοφυΐαι κατὰ 1907.
- 9 Διαπονητικὴ ἐργασία καθ' ἑαυτὸν. Μείστη 1907.
- 10 Τὸ συναίσθημα τῆς φύσεως καὶ οἱ Ἕλληνες πατέρες τῆς Ἐκκλη-
σίας (αἰσθητικὴ μελέτη) 1909.
- 11 Περὶ ὁνείρων. Ἑλλην. Ἐπιθεώρησις 1910.
- 12 Εἰκόνες βίου τῶν ζώων (ἐν συνεργασίᾳ) 1912.
- 13 Ὑποδείγματα διδασκαλίας τῆς Ζωολογίας. 1912 (διδασκτική).
- 14 » » τῆς Φυτολογίας. 1913 »
- 15 Ἡ δημοτικὴ ποίησις εἰς τὰ σχολεῖα. (Διάλεξις εἰς διδασκαλ. συνέ-
δριον) Πινακοθήκη 1916,
- 16 Διαφέρει ψυχικῶς ἡ γυναικα ἀπὸ τὸν ἄνδρα ; Διάλεξις 1917 (ἀδη-
μοσίευτος).
- 17 Ἡ γυναικα ἐνὸπιον τοῦ κινδύνου. Διάλεξις 1918 (ἀδημοσίευτος).
- 18 Ὁ φόβος παρὰ τοῖς παιδίοις. Ἑκπαιδ. ἐπιθεώρησις Ζαμάνη 1921.
Ψυχολ. μελέτη.
- 19 Τὸ Ἑλλην. διήγημα μέχρι τῆς Ἐπανάστασεως. Γραμματολογικὴ
μελέτη 1921.
- 20 Ἡ σχολὴ τῶν ἀπόρων παίδων τοῦ Παρνασσοῦ. (Κοινωνικοπαι-
δαγωγικὴ μελέτη) 1923.
- 21 Ἡ ἀγωγή κατὰ τὴν Μοντεσσόρη. 1924 Ἐλευθερουδάκης.
- 22 Ὁ Βασιλειάδης καὶ ἡ σχολὴ τῶν ἀπόρων παίδων. 1925 (λογοτε-
χνικὴ καὶ παιδαγωγ. μελέτη).

- 23 Ἡ μητέρα τοῦ Γκαῖτε 1924 } ἀνέκδοτοι
 24 Ἡ μητέρα τοῦ Βύθωνος 1927 }
 25 Μύλλερ, ὁ ποιητὴς τῶν Gaiechenlieder. Περιοδ. «Νέα Ἑστία»
 1927.

Καὶ τὰ λοιπὰ ὡς ἡμετανάστευσις εἰς τὸ σχολεῖον. Ὑγιεινὴ τῆς ψυχῆς. Τὰ
 πρῶτα βήματα τῆς ἀνθρωπότητος. Οὐάσιγκτων. Ὁ γυρὸς τῆς οἰκίας. Ἡμε-
 ρολόγιον Ἐρημίτου κλπ).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ